

4 en 5 mei
**DENK
BOEK**

HANDLEIDING 2023

Nationaal Comité
4 en 5 mei

Nationaal Comité
4 en 5 mei

Beste leerkracht,

Wat fijn dat je met het 4 en 5 mei Denkboek aan de slag gaat!

In deze handleiding lees je hoe je met het *Denkboek* leerlingen helpt ontdekken wie en wat we herdenken, hoe we dat doen en waarom we dat doen. Jouw lessen met het *Denkboek* stimuleren hen om na te denken over het belang van vrijheid en om verbanden te leggen tussen gebeurtenissen van vroeger en nu. Nieuw in deze editie zijn o.a. het (voor) leesverhaal 'Een muur in de school' (p. 60-63), '4 voorwerpen, 4 verhalen' (p. 56-59) en 'De oorlog dichtbij' (p. 68-69).

Lees in deze handleiding hoe je thematische lessen kunt geven op basis van hoofdstukken uit het *Denkboek*, over onder meer 'dagelijks leven', 'collaboratie, verzet en aanpassen' en 'oorlog en vrijheid nu'. Op denkboek.nl vind je op de pagina 'voor leerkrachten' nog meer informatie over online lesmateriaal.

Veel succes gewenst met het 4 en 5 mei Denkboek editie 2023!

Nieuwe ambassadeur!

Sosha Duysker is de nieuwe ambassadeur van het *Denkboek*. De kinderen komen haar op verschillende plekken in het *Denkboek* tegen. Laat voor je gaat werken met het *Denkboek* het filmpje zien waarin Sosha zich voorstelt: denkboek.nl/uitpakken

Vrijheid is niet vanzelfsprekend

KERNDOELEN

DENKBOEK

Met het *Denkboek* en denkboek.nl leren kinderen...

- ... wie wij herdenken op 4 mei en waarom;
- ... wat wij vierden op 5 mei en waarom;
- ... de rituelen die bij herdenken en vierden horen;
- ... na te denken over het belang van herdenken in onze samenleving;
- ... na te denken over de waarde van vrijheid voor henzelf en anderen;
- ... het globale verloop van de Tweede Wereldoorlog in Nederland en de voormalige koloniën;
- ... de gevolgen van de oorlog voor het dagelijks leven in Nederland en in de voormalige koloniën.

Kerdoelen

Het *Denkboek* sluit aan bij de volgende kerndoelen:

Oriëntatie op jezelf en de wereld

MENS EN SAMENLEVING

37 De leerlingen leren zich te gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen.

TIJD

- 51 De leerlingen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen.
- 52 De leerlingen leren over de kenmerkende aspecten van de tijd van wereldoorlogen en Holocaust.
- 53 De leerlingen leren over belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis en kunnen die voorbeeldmatig verbinden met de wereldgeschiedenis.

Het *Denkboek* en denkboek.nl sluiten goed aan bij het leergebied Burgerschap van curriculum.nu. Met name bij de bouwstenen 'vrijheid en gelijkheid', 'macht en inspraak', 'democratische cultuur', 'diversiteit' en 'solidariteit'.

Wat heb je nodig?

- voor elk kind een *Denkboek*
- deze docentenhandleiding
- website denkboek.nl

Voorbereiding

Bekijk samen het filmpje van Sosha op denkboek.nl/uitpakken. Bespreek de icoontjes die staan uitgelegd in de inhoudsopgave en wijs de kinderen op de woordenlijst achterin het boekje. Spreek af wanneer ze erin mogen lezen en werken en wanneer ze op denkboek.nl kunnen werken. Kinderen kunnen in principe zelfstandig met het *Denkboek* aan de slag. Er is geen vaste volgorde. Laat hen bijvoorbeeld tijdens het vrij werken lezen in het *Denkboek* en de vragen die in het boekje staan beantwoorden. Plan één of meer lessen in met het boekje in de weken voorafgaand aan 4 en 5 mei. In deze handleiding vind je suggesties voor een algemene startles en daarna per thema verschillende mogelijkheden om met dit onderwerp aan de slag te gaan.

INTRODUCTIELES

TWEEDE WERELDOORLOG

Duur: 1 lesuur + zelfstandig werktijd

Nodig: digibord

Artikelen bij dit thema:

- p. 2 – 7 Mijn Denkboek
- p. 8 – 13 Tijdlijn
- p. 30 – 31 Hoe bezet je een land?

Start

Vaak weten kinderen in groep 7 en 8 al best veel over de Tweede Wereldoorlog. Door televisie, boeken, series of door gebeurtenissen in hun familie. Ze willen daar graag over vertellen. Of misschien zijn ze op een plek in Nederland geweest die te maken heeft met de oorlog (zie 'Ga op pad!' pagina 27 of denkboek.nl/kaart). Geef de klas daarvoor eerst de ruimte.

Tijdlijn

Ga naar denkboek.nl en klik op de tijdlijn.

Je kunt ervoor kiezen deze stap voor stap met de kinderen te lezen en te bekijken. Ze kunnen de tijdlijn ook zelf of in duo's bekijken op hun eigen device of in het Denkboek zelf. Vraag daarna: welke gebeurtenissen kende je nog niet? Welke foto of welk filmpje maakte indruk? Heb je gezien dat de Tweede Wereldoorlog niet overal voorbij was op 5 mei?

Hoe bezet je een land?

Tussen 1940 en 1945 was Nederland bezet door nazi-Duitsland. De democratie werd afgeschaft. Dat betekent dat burgers geen rechten meer hadden en niet meer beschermd werden door de staat. Het is belangrijk dat kinderen begrijpen dat alle gebeurtenissen in de Tweede Wereldoorlog volgden uit het feit dat de rechtsstaat in Nederland en andere bezette gebieden niet meer bestond. Mensen die in verzet kwamen, konden zonder proces worden opgepakt en gedood. Groepen mensen konden worden vervolgd om wie ze waren. Rechters, politie en journalisten waren uitgeschakeld of voerden de wetten van de nazi's uit. Lees met de kinderen 'Hoe bezet je een land?' op p. 30 en 31.

We besteden hier ook aandacht aan de oorlog in Oekraïne. Ook in Rusland is de rechtsstaat onder president Poetin weggefallen. Demonstreren is verboden en de media vertellen alleen de boodschap van Poetin. Het Russische leger gebruikt veel geweld tegen de burgerbevolking. Oekraïne probeert de bezetting tegen te houden met het leger, gesteund door Amerika en Europa. We weten op het moment van schrijven (najaar 2022) niet hoe de situatie zal zijn op het moment dat het *Denkboek* op de scholen ligt.

Wie herdenk jij?

Overal in Nederland staan oorlogsmonumenten om ons te herinneren aan de Tweede Wereldoorlog. Staat er ook één in jouw buurt? Of eentje in een stad of dorp dicht bij jou?

- Waar woon jij? Teken daar een huisje.
- Zoek een monument in jouw buurt op: oorlogsmonumenten.nl.
- Hoe ziet het monument eruit? Tekin in het ronde vak en trek een lijn naar de juiste plek. (Staat het monument al op de tekening? Kies dan een ander monument.)
- Voor wie of wat is het monument?

LET OP!
Als je eenmaal weet welk oorlogsmonument in jouw buurt staat, kun je er nooit meer langs lopen of langs fietsen zonder eraan te denken.

Kijk
Welke rituelen horen bij herdenken? Maak je eigen herdenking op denkboek.nl/herdenken.

Teken hier je monument

Mijn Denkboek

Kinderen gaan dan aan de slag met de pagina's 'Mijn Denkboek'. Op p. 2 kunnen ze iets over zichzelf kwijt. P. 3 gaat over sporen van de oorlog in de buurt. Monumenten in dorpen of buurten gaan vaak over lokale oorlogsverhalen, mogelijk kennen kinderen deze al. Geef voor de opdracht 'Wat vertel jij?' op p. 6 meer tijd, bijvoorbeeld als weektaak of als thuisopdracht.

DAGELIJKS LEVEN

Artikelen bij dit thema:

- p. 39 – 41 Naar school in de oorlog
- p. 56 – 59 4 voorwerpen, 4 verhalen
- p. 64 – 65 Hongerwinter

Achtergrondinformatie

Op 10 mei 1940 valt het Duitse leger Nederland aan. Het Nederlandse leger geeft zich na vijf dagen over. Nederland is bezet. Iedereen die in Nederland woont krijgt te maken met de oorlog. Want de Duitse bezetter schaft de democratie af en voert eigen wetten en regels in. Burgers hebben geen rechten meer. Joden, Roma en Sinti worden uitgesloten, opgepakt en vermoord, alleen om wie ze zijn. Het dagelijks leven verandert voor bijna iedereen. Burgers moeten zich houden aan de regels van de bezetter. Zo is er een avondklok en een verduisteringsplicht. Sommige huishoudens krijgen te maken met ingekwartierde soldaten. Ook is er vrijwel direct schaarste en zijn voedsel en kleding alleen met bonnen te verkrijgen. In hoeverre mensen echt te maken krijgen met oorlogshandelingen hangt wel af van de regio. De oorlog was niet vijf jaar lang overal even zichtbaar.

Waarom dit thema?

In dit thema leren de kinderen welke impact de Tweede Wereldoorlog had op het dagelijks leven. De oorlog bracht veel angst en onzekerheid met zich mee, maar aan de andere kant probeerden mensen natuurlijk ook zo veel mogelijk door te gaan met hun 'normale' leven.

Verwerkingsopdracht

Laat de kinderen 'Naar school in de oorlog', '4 voorwerpen, 4 verhalen' en 'Hongerwinter' lezen. Daarna gaan ze in tweetallen of in kleine groepjes een poster maken over het dagelijks leven in de oorlog. Laat de kinderen minimaal vijf kenmerken van het dagelijks leven tijdens de Tweede Wereldoorlog verwerken op de poster, bijvoorbeeld: voedsel, school, vervoer, verduistering, avondklok. Hoe ze dit doen, mogen ze zelf weten: kleine teksten, foto's, tekeningen, et cetera. Laat de kinderen de posters aan elkaar presenteren.

Korte lessuggestie

Kijk Bekijk samen het filmpje 'Naar school in oorlog' op denkboek.nl/jonginoorlog. Bespreek met de kinderen wat de verschillen zijn tussen naar school gaan in de oorlog en nu.

Extra

- Laat de kinderen voor meer informatie de Uitklapper 'Hongerwinter' bekijken op denkboek.nl/hongerwinter.
- Op tweedewereldoorlog.nl/100voorwerpen vind je ook allerlei voorwerpen die iets vertellen over bepaalde aspecten van het dagelijks leven, zoals een nooddachel, trouwjurk gemaakt van een parachute en een radio verstopt in een bijbel.

DENKBOEK - 64
DENKBOEK - 65

HONGERWINTER

In de winter van 1944-1945 is Zuid-Nederland bevrijd, maar de rest van Nederland nog niet. Vooral in West-Nederland is te weinig eten en brandstof. De winter is erg koud. Mensen doen er alles aan om toch aan voedsel te komen.

DE HONGERWINTER IN CIJFERS

- **50.000** kinderen die al maanden veel te weinig eten hebben gekregen, worden **geëvacueerd**, ze worden 'bleekneusjes' genoemd
- **25.000** mensen sterven in de Hongerwinter
- **2000-2500** kilocalorieën heeft een volwassene per dag nodig
- **400** kilocalorieën eet een volwassene dagelijks tijdens de Hongerwinter
- **2,3** graden was het gemiddeld tijdens de strenge winter van 1944-1945

DOE KLEUREN
Kleur waar de Hongerwinter was op de kaart van Nederland. In welk deel van de kaart ligt jouw woonplaats? Teken daar een huisje.

WANNEER KWAM ER HULP?
In april 1945 geven de Duitsers toestemming aan Engelse en Amerikaanse vliegtuigen om voedselpakketten uit te gooien boven het westen van Nederland. Deze pakketten hebben veel mensen het leven gered.

Zakken met voedsel worden opgehaald.
Foto uit april 1945

"Ik had altijd een vork en een lepel bij me. Ik ging lange hotels in de stad om te "kijken" of de koks nog wat te eten voor me hadden."
Pieter Arts was 8 jaar en woonde in Amsterdam in de Hongerwinter.

Hongerige kinderen krijgen soep in de **gaarkuiken** van een kerk.
Foto uit maart 1945

Kijk Bekijk eerst op denkboek.nl/hongerwinter de Uitklapper over dit thema. Maak daarna de opdrachten.

DOE WAT ZAT ERIN...
Wat zat er in de voedselpakketten? Kruis dit aan.

☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐
☐	☐		

DOE OP ZOEK NAAR ETEN
Wat deden mensen om aan eten te komen? Schrijf het op.

COLLABORATIE, VERZET, AANPASSEN

Artikelen bij dit thema:

- p. 48 – 51 De dappere daden van Boy Ecury
- p. 52 – 53 Wat als je moet kiezen?
- p. 54 – 55 Wat kun je doen tegen onrecht?
- p. 60 - 63 Een muur in de school

Achtergrondinformatie

Lang werd er over keuzes van mensen in oorlogstijd gesproken in termen van 'goed' en 'fout'. Maar dat is achterhaald. Keuzes van mensen werden bepaald door complexe omstandigheden met onzekere afloop. 'Wat zou jij doen?' is dus een vraag die kinderen en volwassenen eigenlijk niet kunnen beantwoorden als het gaat om keuzes maken in oorlogstijd. Want het is onmogelijk je écht te verplaatsen in de situatie van iemand in die tijd en in die omstandigheden. Goede voorbeelden en persoonlijke verhalen halen het gevoel van herkenning wel iets dichterbij. Ook kun je een link leggen met gedrag dat niet alleen in oorlogstijd geldt.

Waarom dit thema?

Verzet en collaboratie zijn onderwerpen die kinderen heel interessant vinden en waar ze vaak wel een mening over hebben. Het is goed om in lessen over dit onderwerp aandacht te besteden aan keuzes maken. Aan het feit dat de rollen in de oorlog niet zwart-wit waren. Belangrijk voor kinderen is ook dat mensen van rol konden wisselen. Iemand die zich eerst aanpaste, kon later toch bij het verzet gaan. Iemand die zich wilde verzetten, koos er misschien toch voor om dit niet te doen om zijn

of haar gezin te beschermen. Belangrijk om te weten is ook dat er veel verschillende groepen in verzet kwamen: mannen, vrouwen, kinderen, Joden, studenten (ook veel studenten uit Nederlands-Indië, Suriname of de Caribische eilanden). Ook dat is vaak een onderbelicht aspect. In dit *Denkboek* vind je daarom onder andere het verhaal van Janny Brilleslijper, een Joodse vrouw die samen met haar zus veel onderduikers hielp, en het verhaal van Boy Ecury, een student uit Aruba.

Verwerkingsopdracht

Laat de kinderen in tweetallen 'Wat als je moet kiezen?' op p. 52 en 53 lezen. In dit artikel komen de verschillende rollen naar voren en blijkt soms dat iemand meerdere rollen had, of van rol veranderde. Kinderen lezen de tekstjes en bedenken zelf wat zij goed vinden passen: aanpassen, verzetten of collaboreren? Laat kinderen daarna zelf een verhaal verzinnen waarin ze kiezen voor een perspectief. Bespreek tot slot met de klas.

Korte lessuggesties

- Laat kinderen in tweetallen de denkvragen op p. 53 bespreken. Lukt het ze om een conclusie te trekken?
- Wat kun je zelf doen als je ziet dat een persoon of een groep mensen onrecht wordt aangedaan? Anton de Kom (p. 54-55) was iemand die niet wegkeek, maar in actie kwam. Hoe zou je dat in deze tijd kunnen doen?
- In het verhaal 'Een muur in de school' komen kinderen in verzet tegen de uitsluiting van Joodse klasgenootjes. Lees het verhaal voor of laat de kinderen er zelf in lezen of naar luisteren op denkboek.nl/verhaal. Bespreek na het lezen de denkvragen met de klas.

Extra

- Laat de kinderen voor meer informatie de Uitklapper 'Keuzes maken' bekijken op denkboek.nl/keuzes-maken.
- Bekijk de aflevering van Het Klokhuis 'Verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog'.
- Breng met de klas een bezoek aan Nationaal Monument Oranjehotel. Het Oranjehotel was de bijnaam voor de Scheveningse gevangenis tijdens de Tweede Wereldoorlog. Of bezoek het Verzetsmuseum in Amsterdam. In het Verzetsmuseum Junior komen verhalen van kinderen die de oorlog elk op een andere manier meemaakten tot leven.
- Bekijk op denkboek.nl/kaart welke plekken er nog meer in de buurt zijn om met de klas te bezoeken.

DENKBOEK - 52

Wat als je moet kiezen?

Tijdens de oorlog kwamen mensen voor de keuze te staan: doe ik wat de nazi's zeggen, of kom ik in verzet? Welke keuze mensen maakten, hing af van de situatie. Lees de verhalen over keuzes maken in oorlogstijd. Kleur daarna de balk. Wat denk jij? Is het aanpassen, verzetten of collaboreren? Of een combinatie?

AANPASSEN

Je gedragen zoals de Duitse bezetter wilde.

VERZETTEN

Tegen de Duitse bezetter in opstand komen.

COLLABOREREN

Met de Duitse bezetter samenwerken.

Janny Brilleslijper

Janny kwam uit een Joods gezin. Voor de oorlog woonden ze in Amsterdam. In 1943 dook de familie Brilleslijper onder. Maar ze besloten ook anderen te helpen met het vinden van een onderduikplek.

Doe

KLEUR KIEZEN

Welke keuze(s) maakte Janny? Kleur de balk in.

Aanpassen | Verzetten | Collaboreren

Leg uit waarom je de balk zo hebt ingekleurd.

Op pad In het Verzetmuseum Junior zie je verhalen van vier kinderen die de oorlog elk op een andere manier meemaakten.

Kijk Bekijk op denkboek.nl/keuzes-maken de Uitklapper over dit thema.

VERVOLGING

Artikelen bij dit thema:

- p. 32 – 33 Wij zijn Sinti
- p. 34 – 37 Uitgesloten, vervolgd, vermoord
- p. 38 Niet te snappen
- p. 42 – 43 Onderduiken zonder ouders

Achtergrondinformatie

Tijdens de Tweede Wereldoorlog worden de rechten van Joden, Roma en Sinti stap voor stap afgepakt. Wanneer het Duitse leger Nederland binnenvalt in 1940 moet iedereen die voor de overheid werkt de ariërverklaring tekenen. Alle Joodse ambtenaren worden ontslagen. In 1941 volgen er meer anti-Joodse maatregelen. Joden krijgen een 'J' in hun persoonsbewijs, mogen niet meer op openbare plekken komen en Joodse kinderen moeten naar een Joodse school. Niet lang daarna moeten alle Joden een Jodenster dragen en krijgen de eerste Joden een oproep om te werken in Duitsland. Joden, Roma en Sinti worden opgepakt en gedeporteerd naar concentratie- en vernietigingskampen. 104.000 Nederlandse Joden en 220 Roma en Sinti worden vermoord tijdens de Holocaust. De Holocaust wordt door Joden meestal Sjoa genoemd, het Hebreeuwse woord voor 'catastrofe'.

Waarom dit thema?

In dit thema leren de kinderen over de vervolging van Joden, Roma en Sinti. De moord op meer dan 104.000 Nederlandse Joden en 220 Roma en Sinti ging stap voor stap. Het begon met het afnemen van burgerrechten en het invoeren van discriminerende regels. Vervolgens werden ze stapsgewijs uit het openbare leven geweerd om tot slot te worden gedeporteerd en vermoord. Door dit onderwerp te behandelen leren kinderen over machtsmisbruik, over de verantwoordelijkheid van individuen en over mensenrechtenschending. Kinderen krijgen een beter besef van de begrippen vooroordelen, racisme, discriminatie en wat ze in de samenleving kunnen aanrichten. Het stimuleert kinderen om na te denken over hoe je dit herkent en wat jij er zelf aan kunt doen (met betrekking op de huidige tijd).

Verwerkingsopdracht

Op joodsmonument.nl staan alle namen van de Nederlandse Holocaustslachtoffers. Laat de kinderen op zoek gaan naar slachtoffers bij hen uit de buurt of van hun leeftijd. Laat de kinderen minimaal drie dingen opschrijven over het leven van die persoon. Bijvoorbeeld:

- Wanneer is hij of zij geboren?
- Waar woonde hij/zij?
- Had hij/zij broers en zussen?
- Hoe heette de vader en moeder van deze persoon?
- Iets anders.

Bespreek klassikaal een aantal personen.

Korte lessuggesties

- Bekijk samen het filmpje 'In oorlog vervolgd' op denkboek.nl/jonginoorlog.
- Bespreek met de leerlingen het woord 'discriminatie'. Weten de kinderen wat het is? Hebben ze hier weleens mee te maken gehad? Of kennen ze iemand die ermee te maken heeft gehad? Bespreek een aantal situaties met de klas.

Extra

- Laat de kinderen voor meer informatie de Uitklapper 'Vervolging' bekijken op denkboek.nl/vervolging.
- Lees met de kinderen p. 42 - 43 'Onderduiken zonder ouders'. Het lukte maar weinig mensen om een plek te vinden om onder te duiken. In de meeste gevallen konden gezinnen niet bij elkaar blijven. Kinderen werden apart ondergebracht van hun ouders. Leg dit uit en bespreek waarom onderduiken heel moeilijk was. Tswi overleeft de oorlog, maar komt erachter dat zijn onderduik familie niet zijn echte gezin is.
- Bekijk op annefrank.org het lesmateriaal dat gemaakt is bij het Anne Frank videodagboek.
- Breng met de klas een bezoek aan Herinneringscentrum Kamp Westerbork of de Hollandsche Schouwburg in Amsterdam.

DENKBOEK - 34

UITGESLOTEN, VERVOLGD, VERMOORD

Voor de oorlog woonden er in Nederland 140.000 Joden. Nadat de nazi's Nederland veroverden, werden de rechten van alle Joodse Nederlanders stap voor stap afgepakt. Ook Sinti en Roma werden door de nazi's uitgesloten, vervolgd en vermoord.

KRISTALLNACHT:
AANVAL DOOR DE NAZIS OP DE JOODSE BEVOLKING IN NAZI-DUISSLAND. WINKELS EN GEWELDDADEN WORDEN VERNIELD OF IN BRAND GESTOKEN.

"Je kunt het je niet voorstellen wat we aantrouwen. Alles was kort en klein geslagen. Lampen van het plafond geknik, de piano was in tweeën gehakt. De winkel van mijn ouders was totaal overhoop gehaald."
Mirjam Weitzner-Smuk, toen 8 jaar

SOMMIGE JOODSE KINDEREN UIT NAZI-DUISSLAND WORDEN OP DE BOOT NAAR ENGLAND GEZET, VAN HET EERSTE ALLEEN, ZONDER HUN OUDERS. IN ENGLAND ZIJN ZE VEILIG.

ALLE JOODSE AMBTENAREN WORDEN ONTSLAGEN.

NEDERLANDSE AMBTENAREN MOETEN EEN **ARIËRVERKLARING** TEKENEN.

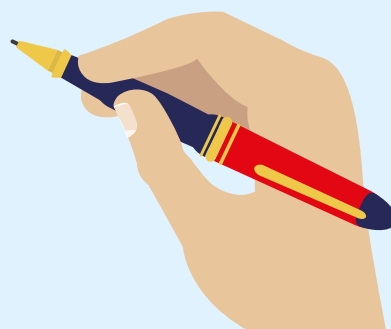
DE OUDERS VAN ANNE FRANK VLUCHTEN UIT NAZI-DUISSLAND MET HUN DOCHTERS NAAR NEDERLAND.

BOLW VAN KAMP WESTERBORK VOOR DE DUISS- JOODSE VLUCHTELIJNEN.

IN DUISLAND KOMT HITLER AAN DE MACHT.

Mirjam overleefde vijf concentratiekampen. Haar ouders, zus en zwager werden vermoord.

30 JANUARI	5 DECEMBER	9 OP 10 NOVEMBER	DECEMBER	AUGUSTUS	5 OKTOBER	21 NOVEMBER
1933		1938		1939	1940	

OORLOG OVERZEE

Artikelen bij dit thema:

- p. 46 - 47 Oorlog overzee
- p. 48 - 51 De dappere daden van Boy Ecury

Achtergrondinformatie

In dit *Denkboek* is er ruime aandacht voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in de voormalige koloniën van het Koninkrijk der Nederlanden. Zo is er op denkboek.nl veel informatie te vinden over Indonesië en lezen kinderen over wat er tijdens de oorlog gebeurde in Suriname en het Caribisch deel van het Koninkrijk. De Caribische eilanden speelden een grote rol in het leveren van olie en grondstoffen voor het geallieerde leger. De komst van Amerikaanse troepen naar de eilanden maakte veel indruk en veranderde ook het leven daar. Ook was er de voortdurende angst voor aanvallen.

Waarom dit thema?

Bijna twee miljoen mensen in Nederland hebben een relatie met Indonesië, maar toch is deze geschiedenis voor veel mensen onbekend. Ook voor veel kinderen met een Caribische of Surinaamse achtergrond is de oorlogsgeschiedenis van deze gebieden vaak helemaal onbekend. Het is goed om te benadrukken dat deze oorlog een wereldoorlog was en dat ook in Azië verschrikkelijke dingen zijn gebeurd. Vanaf 1945 kwamen veel Indische Nederlanders naar Nederland, een land waar ze vaak nog nooit waren geweest. Er was weinig aandacht voor hun verhaal. Nederlanders waren bezig met het verwerken van hun eigen oorlogservaringen en hadden weinig begrip voor wat deze mensen daar in de kampen en daarbuiten hadden doorgemaakt. En nog steeds is hun oorlogsverhaal voor veel mensen onbekend.

Verwerkingsopdracht

Er zijn veel tekeningen bewaard gebleven die volwassenen en kinderen maakten van hun leven in het kamp. Zoek in de collectie van het Nationaal Archief (geheugenvannederland.nl) naar voorbeelden en bespreek met de kinderen wat er getekend is en welke gedachten kinderen daarover hebben. Bekijk ook het voorwerp uit museum Sophiahof op p. 59.

Duitse duikboten probeerden met torpedo's de schepen die de olie naar Europa vervoerden, tegen te houden. Deze torpedo is niet ontploft. Hij ligt op het strand van Aruba.

Korte lessuggesties

- Laat kinderen op zoek gaan naar sporen van (de geschiedenis van) Indonesië in Nederland nu. Denk aan straatnamen, etenswaren, woorden en uitdrukkingen. Laat hen op Pinterest of een andere digitale tool een collage maken van wat ze gevonden hebben.
- Laat kinderen naar aanleiding van het artikel 'Oorlog overzee' een voorpagina maken van een krant van één van de genoemde landen. Welk nieuws van de oorlog overzee willen ze onder de aandacht brengen? De hulpacties, de gestrande torpedo of de komst van de Amerikaanse soldaten? Laat ze zelf naar extra informatie zoeken, ze kunnen daarvoor de Uitklapper op denkboek.nl gebruiken.
- Laat kinderen op denkboek.nl de interactieve module met de verhalen van drie kinderen over Nederlands-Indië bekijken. Ze leren dat er verschillende perspectieven zijn op deze geschiedenis. Ze kunnen deze module zelfstandig doorlopen.

Extra

- Bekijk op denkboek.nl/uitklappers de Uitklappers met de tijdslijn van de geschiedenis van de oorlog in Nederlands-Indië en de Uitklapper over het Caribisch gebied en Suriname in de Tweede Wereldoorlog.
- Breng een bezoek aan museum Sophiahof in Den Haag. Kom in dit museum meer te weten over de gebeurtenissen vóór, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië.

DENKBOEK - 48

Kom op voor een ander

De DAPPERE DADEN van BOY ECURY

In Oranjestad op Aruba staat dit standbeeld. Het is een beeld voor verzetsheld Boy Ecury. Vier weg in Nederland vocht hij voor verzet.

Boy wordt op 23 april 1922 geboren in Oranjestad. Hij is de zevende van dertien kinderen. De vader van Boy was een rijke zakenman.

In juli 1937 vertrekken vier kinderen Ecury per boot naar Nederland. Boy, Nicky en Mimi gaan er naar school. Broert Doo gaat mee om ze te helpen. Ze weten nog niet dat ze maar met z'n drieën terugkeren.

Boy en Nicky logeren in Amsterdam. Ze gaan er graag op uit, ze fietsen het liefst in het Vondelpark.

In september van dat jaar gaat Boy studeren in Oudenbosch. Zijn broers en zus gaan in andere steden in het land studeren.

WAT NIEMEN DE HEREN WARE ONS?

ZE HEREN JOEG HET NAUW JESEN, DEN NI!

BEVRIJDING

Artikelen bij dit thema:

- p. 64 - 65 Hongerwinter
- p. 66 - 67 Bevrijding
- p. 70 - 71 Leven met oorlog

Achtergrondinformatie

De bevrijding van heel Nederland duurde ongeveer negen maanden en is in te delen in verschillende fasen. Soldaten uit Polen, Canada, Groot-Brittannië en de Verenigde Staten vochten tegen de nazi's om heel Nederland te bevrijden. Terwijl het zuiden eind 1944 werd bevrijd, was de rest van Nederland nog bezet. In de koude winter van 1944-1945 kreeg men in het westen te maken met de Hongerwinter. Duizenden mensen stierven van de honger.

Waarom dit thema?

Door les te geven over de bevrijding leren kinderen over het leven in vrijheid en onvrijheid. Ze leren dat Nederland niet in een keer vrij was, maar dat de bevrijding in fasen verliep. In 'Leven met oorlog' leren kinderen dat als een oorlog stopt, niet alles ineens voorbij is. Mensen moeten verder leven met wat er is gebeurd. Er zijn mensen die nog elke dag denken aan wat ze hebben meegemaakt. Nog steeds zoeken mensen naar antwoorden over wat er precies gebeurd is met familieleden die vermist of vermoord zijn. Het verdriet houdt nooit op. Het is belangrijk hierbij stil te staan en het leven in vrijheid nu te koesteren.

Verwerkingsopdracht

Luister met de klas de podcast 'Op houten banden' en maak de werkbladen. In deze podcast hoor je het verhaal van de 15-jarige Leendert. Hij fietst tussen november 1944 en mei 1945 van Zeeland naar Groningen, op een fiets met houten banden. Hij heeft een boodschap van het verzet verstopt in zijn broek. Onderweg maakt hij de bevrijding van Nederland mee. Het verhaal van Leendert is verzonnen, maar wat hij ziet van de bevrijding is echt gebeurd! De afleveringen en de werkbladen vind je op denkboek.nl/podcast.

Korte lessuggesties

- De Hongerwinter is een belangrijk verhaal dat onderdeel uitmaakt van de bevrijdingsperiode. Er zijn veel verhalen over wat er gegeten werd door mensen die voedsel tekortkwamen. Maak een lijstje met de kinderen over voedsel, met daarop dingen waarvan ze zich niet kunnen voorstellen dat ze het ooit zouden eten. Meer informatie over eten in oorlogstijd is onder andere te vinden op de websites verzetmuseum.org en openluchtmuseum.nl.
- Bevrijd zijn betekende nog niet dat alles voorbij was. Op p. 70 - 71 gaat het over hoe mensen verder moesten met hun leven na alle verliezen die ze geleden hadden. Laat de kinderen brainstormen over wat er allemaal gedaan moet worden na een oorlog om het gewone leven weer op te bouwen. Laat kinderen zich verdiepen in specifieke groepen mensen die terugkeerden zoals de Joden, mannen die in werkkampen hadden gezeten of Indische Nederlanders.

Extra

- Bekijk het fragment van Jong in oorlog 'De bevrijders van de oorlog' op denkboek.nl/jonginoorlog.
- Bekijk het fragment van Jong in oorlog 'Honger in oorlog' op denkboek.nl/jonginoorlog.
- Laat de kinderen voor meer informatie de Uitklapper 'Bevrijding' bekijken op denkboek.nl/bevrijding.
- Breng een bezoek aan het Vrijheidsmuseum in Groesbeek bij Nijmegen, aan museum Overloon of het Airbornemuseum in Arnhem.

DENKBOEK - 66

Bevrijding

Nederland wordt niet in één keer bevrijd. Militairen uit Polen, Canada, Engeland en de Verenigde Staten vechten tegen de nazi's. Dat kost veel tijd, en er komen veel mensen bij om.

Lees deze krantenkoppen over de tijd van de bevrijding en bekijk de Uitklapper op denkboek.nl. Vul de lege plekken in en trek een lijn van het bericht naar de tijdlijn.

Zeeuws eiland onder water gezet

NA 5 DAGEN VECHTEN IS DE STAD EINDELIJK VRIJ!

Half miljoen geallieerde soldaten steken rivier over. officieel begonnen!

ALS EERSTE DORP VAN NEDERLAND BEVRIJD!

12 SEPTEMBER
1944

2 OKTOBER
1944

8 FEBRUARI
1945

18 APRIL
1945

5 MEI
1945

HERDENKEN

Artikelen bij dit thema:

- p. 18 – 21 Handleiding herdenken
- p. 22 – 26 Ik herdenk
- p. 28 – 29 Hoe denken jullie over herdenken?

Achtergrondinformatie

Op 4 mei is de Nationale Herdenking. Dit zijn alle herdenkingen in het hele land samen. We herdenken dan alle Nederlandse slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog en oorlogen en vredesmissies daarna. Op de Dam worden voor vijf slachtoffergroepen kransen gelegd: verzetsmensen, vervolgd, burgerslachtoffers Nederland, burger-slachtoffers Azië en militairen en koopvaardijpersoneel.

Waarom dit thema?

We herdenken de Tweede Wereldoorlog bijna 80 jaar na het einde ervan nog steeds. Er zijn nog altijd mensen in leven die de oorlog bewust hebben meegemaakt, al worden dat er natuurlijk elk jaar minder. Maar trauma's en ervaringen kunnen soms generaties doorwerken. Het stilstaan bij het leed uit de oorlog en het herdenken van de slachtoffers is belangrijk, ook voor de kinderen van nu. Het laat hen bewust nadenken over het feit dat de vrede en vrijheid die wij nu kennen niet vanzelfsprekend zijn. Het is heel goed mogelijk dat je in de klas kinderen hebt die zelf een oorlogssituatie hebben meegemaakt. Dit onderwerp kan veel emoties losmaken of herinneringen oproepen, ga hier behoedzaam mee om en laat hen alleen hun ervaringen delen als zij zich daar prettig bij voelen.

Verwerkingsopdracht

Het verhaal van de Tweede Wereldoorlog leeft door in heel veel kinderen van nu. Bijvoorbeeld door gebeurtenissen in hun familie, of door de plek waar ze wonen. In 'Ik herdenk' vertellen kinderen over slachtoffers waar zij op een bepaalde manier een band mee hebben. Hebben kinderen ook zulke verhalen? Bijvoorbeeld omdat ze iets weten van een overgrootoma of -opa, omdat er een monument in de buurt is of omdat ze op een plek wonen waar ooit bommen vielen. Laat kinderen hun eigen 'Ik herdenk'-pagina maken over een zelfgekozen oorlogsslachtoffer.

Korte lessuggesties

- Op denkboek.nl kunnen kinderen hun eigen herdenking maken. Ze bekijken het verhaal van een oorlogsslachtoffer en kiezen daarna de rituelen die volgens hen bij een herdenking voor deze persoon zouden passen.
- Neem met de klas deel aan een lokale herdenking. Zoek eventueel contact met het lokale 4 en 5 mei comité om te kijken welke bijdrage je met je klas aan deze herdenking kunt leveren. Zie ook p. 11 van deze handleiding voor meer informatie over *Adopteer een monument*.

Extra

- Bekijk op klokhuis.nl de uitzending 'Dodenherdenking'.

Dit is de Dam in Amsterdam. Het is 4 mei, een paar minuten over acht.

Er is een oorsprong, dat is een rij van veteranen en nabijverwanten.

Minister-president

De koning en koningin

De koning en koningin leggen een krans voor alle oorlogsslachtoffers.

Alle mensen in Nederland zijn om 8 uur 2 minuten stil.

Handleiding HERDENKEN

In Nederland zijn het hele jaar door herdenkingen van oorlogsslachtoffers en gebeurtenissen uit de Tweede Wereldoorlog. Tijdens de Nationale Herdenking op 4 mei herdenken we alle slachtoffers samen. Wat is herdenken en hoe doe je dat precies? Dit boekje helpt je daarbij.

Op de Dam staat een groot oorlogsmonument. Misschien ken je het wel.

DENKBOEK - 18

OORLOG EN VRIJHEID NU

Artikelen bij dit thema:

- p. 68 - 69 De oorlog dichtbij
- p. 72 - 73 Wat is vrijheid?
- p. 74 - 75 Vrijheid vieren, hoe doe je dat?
- p. 76 - 77 Hoe denken jullie over vrijheid?

Achtergrondinformatie

Vrijheid is een complex en breed begrip. De 'four freedoms' van president Roosevelt vormen een goed kader om (on)vrijheid te duiden. In een toespraak in 1941 zei Franklin Roosevelt dat democratie alleen tot bloei kan komen als mensen, overal ter wereld, het recht hebben op vrijheid van meningsuiting, vrijheid van godsdienst en gevrijwaard zijn van honger en angst.

Waarom dit thema?

In veel artikelen in het *Denkboek* laten we kinderen nadenken over (on)vrijheid toen en nu. Verbinding maken tussen de Tweede Wereldoorlog en onze huidige tijd voelt logisch, maar dient ook zorgvuldig te gebeuren. De geschiedenis herhaalt zich niet, maar onderliggende processen zijn vaak wel vergelijkbaar. Er is nog steeds op veel plekken in de wereld oorlog. De oorlog in Oekraïne komt heel dichtbij. Op p. 68 - 69 lezen de kinderen een interview met Wieka en Lola die uit Oekraïne moesten vluchten.

Verwerkingsopdracht

Wat is vrijheid? Wanneer ben je vrij? Bespreek deze vragen samen met de klas. Samen kiezen ze één van de 'four freedoms'. Deze gaan de kinderen uitbeelden op een creatieve manier. Ze mogen hier zelf invulling aan geven, bijvoorbeeld: poster, video of foto. Laat alle groepjes hun eindproduct kort toelichten voor de klas.

Korte lessuggesties

- Laat kinderen op denkboek.nl de vrijheidswijzer maken. Welke vrijheid vinden zij het belangrijkste?
- Wat is vrijheid? Voor veel kinderen in Nederland is die vraag bijna niet te beantwoorden. Wijzijnvrij.org helpt kinderen met nadenken hierover. Vier mensen vertellen hun persoonlijke verhaal over de tijd waarin ze niet vrij waren. Kinderen kunnen kiezen welke vraag ze willen stellen. wijzijnvrij.org

Extra

- De film 'Geef vrijheid een gezicht' met de verhalen van Trijneke en Sara op denkboek.nl/geef-vrijheid-een-gezicht/ (duur: 10 minuten). Trijneke Blom-Post (87 jaar) en Sara Denno (16 jaar) waren allebei 11 jaar oud in de oorlog. In de film bespreken Sara en Trijneke wat hen is overkomen en wat vrijheid voor hen betekent. Bij het filmpje is een digitale les die zowel individueel als klassikaal gemaakt kan worden.
- Breng een bezoek aan het Vrijheidsmuseum in Groesbeek bij Nijmegen. Kijk voor meer informatie op: vrijheidsmuseum.nl.

DENKBOEK - 72

Wat is vrijheid?

Deze vraag is eigenlijk heel moeilijk te beantwoorden. Net zoals de vraag: wat is liefde? Of: wat is geluk? Het betekent voor iedereen iets anders. Wel is het zo dat vrijheid altijd bestaat uit dingen die er NIET zijn en dingen die er WEL zijn.

Wat er **NIET** moet zijn om je vrij te voelen:

- oorlog
- honger
- armoede
- geweld
- angst

• vul zelf aan:

ALLEBEI

Mensen die zich echt vrij voelen, hebben van allebei een beetje. Ze hebben **WEL** de ruimte om te kunnen zijn wie ze zijn. En ze worden **NIET** tegengehouden door bijvoorbeeld oorlog of honger. Hoe is dat voor jou? Voel jij die twee kanten van vrijheid ook? Schrijf op wat jij wel en niet hebt om vrij te zijn.

Wat er **WEL** moet zijn om je vrij te voelen:

- kunnen zeggen wat je denkt
- kunnen geloven wat je wilt
- kunnen zijn wie je wilt zijn

• vul zelf aan:

Deze jongen uit Jemen zit op de puinruïne van zijn gebombardeerde huis.

Om vrij te zijn is er **GEEN** oorlog.

ZELF HERDENKEN

Fotografie: Same van der Meest

ADOP TEER E MONU MENT

Wil je in de praktijk aan de slag gaan met het thema herdenken? Vind je het interessant om een lokaal oorlogsverhaal te onderzoeken en met de klas zelf een herdenking te organiseren? Doe dan mee aan *Adopteer een monument!*

Lokale geschiedenis

In Nederland zijn er meer dan 4000 oorlogsmonumenten. Ieder monument heeft zijn eigen verhaal. Met het project *Adopteer een monument* onderzoeken leerlingen een oorlogsmonument in hun buurt, waardoor de lokale oorlogsgeschiedenis gaat leven. Ze leren wat herdenken is door zelf een herdenking te organiseren en daarmee ook waarom het belangrijk is om de verhalen uit de oorlog door te geven.

Herdenkingspakket en lesmateriaal

Elke klas kan een gratis herdenkingspakket aanvragen met daarin een digitale bloemenbon t.w.v. €40,-, rouwlinten en 30 vrijheid-pins. Bij dit project is ook lesmateriaal beschikbaar dat bestaat uit een docentenhandleiding, Denkvragen en een werkboek voor leerlingen met daarin een onderzoeks dossier en een herdenkingsplan. Het materiaal is gratis te downloaden via 4en5mei.nl/adopteer.

Aanmelden

Wil jij met jouw school een oorlogsmonument adopteren? Ga naar onderwijsinformatie.nl/adopteereenmonument om je direct aan te melden. In het aanmeldformulier kun je direct een monument bij jouw school in de buurt uitkiezen om te adopteren en kun je aangeven of je interesse hebt in een herdenkingspakket.

Vragen en informatie

Wil je meer weten over het project? Ga dan naar 4en5mei.nl/adopteer. Heb je vragen over het herdenkingspakket of de aanmeldprocedure? Neem dan contact op via: 030-241 70 30 of per e-mail: klantenservice@onderwijsinformatie.nl.

De leerlingen

Adopteer een monument

Neem ook een kijkje op de website!

DENKBOEK.NL

**Maak je eigen herdenking, doe een quiz over
vrijheid en lees en bekijk nog meer over de
Tweede Wereldoorlog in de Uitklappers.**

COLOFON

© UITGAVE

Nationaal Comité 4 en 5 mei
– Amsterdam 2023

PROJECTLEIDING EN EINDREDACTIE

Hester Wynia en Cristan van Emden

REDACTIE EN ADVIES

Laura Dekker, Leonie Durlinger,
Joyce van Galen Last,
Sophie van den Bergh

CONCEPT, TEKST EN REDACTIE

Patsboem! educatief

GRAFISCH ONTWERP

Suzanne Hertogs en
Anne de Laat, Ontwerphaven

ILLUSTRATIES

Karida van Bochove